

Az AFP végül még néhány idézetet közöl. Többek között azt, hogy a XX. kongresszus óta az orosz irodalom alapvető témája „a szovjet társadalom menetele a kommunizmus felé” és „az élcsapat harca a bürokratikus gyakorlat és a karrierizmus ellen”, egyes írók mégsem tudták kiemelni a tömegek aktivitását a rendszer győzelmében, minek folytán ferde tükröt állítottak a szovjet valóság elé. A plénum jelentésében ezt leginkább Dundicev „Nemcsak kenyérrel él az ember” című regényével példázzák.

KOSSA JÁNOS

A GONDOLAT SZABADSÁGÁÉRT

AZ AMERIKAI ÍRÓSZÖVETSÉG KONGRESSZUSARÓL

Üléseknek, kongresszusoknak megvan a céljuk, rendeltetésük, de az események néha félrelökik a tárgysorozatot, s maga az élet szabja meg a napirendet. Így járt valahogy az amerikai írószövetség kongresszusa, amely a múlt hetekben négyszáz író gyűjtött össze New Yorkban. Az amerikai értelmiségnek ez az elitje a hivatalos tárgysorozatot szinte félrelökve, meglepő bátorsággal egyszerű védekező mozdulattal rátette kezét az amerikai szellemi élet legfájóbb pontjára: a gondolatszabadságra.

A felszólalások egymásután szinte ösztönszerűleg ezt a kérdést kezdték feszegetni, s olyan makacsul, hogy a kongresszus egyetlen nyilvánosságra szánt rövid nyilatkozatának, azaz határozatának ezt a címet lehetne adni: A gondolat szabadságáért. A kongresszusra menet talán senki sem gondolt rá ilyen határozottan, hazament mégis valahány író — pedig igen sokféle volt közöttük — a gondolat, szólás és írás szabadságának féltő gondját aggodalmát vitte magával.

A szokásos jelentések után — volt belőlük elég, mert jónéhány éve nem jött össze a kongresszus — a felszólalásokból hamarosan kiütközött a

meztelen kérdés: — Vajon a társadalmi légkör a háború után olyan-e Amerikában, hogy biztosítja a gondolat, a szólás, az írás és általában a szellemi élet akadálytalan fejlődését? — Eisenhower elnök, amikor a szokásos üdvözlő sürgönyben gépiesen odairta a szöveget, hogy „az amerikai írók helyzete az írásszabadságon nyugszik”, nem gondolta, hogy megállapítását a kongresszus részvevői fonákjára fordítják, és kérdőjelet tesznek mögéje.

A határozat ugyanis már bevezetésében megállapítja, hogy „... az amerikai írók mind nagyobb aggodalommal észlelik a második világháború óta a cenzúra veszélyét a nemzeti életben... Az amerikai írók szövetsége nem ismeri el semmilyen személynek, sem testületnek azt a jogát, hogy korlátokat állítson az írott szó szabadsága elé...”

Hogy ez a veszély honnan, milyen oldalról várható, ezt a nyilatkozat nem határozza meg pontosabban, csak utal „bizonyos vallási és hazafias egyesületekre, amelyekben a szenvedély teljesen elfojtotta az értelmet... De abból, amit később mint követelményt megfogalmaz: ... a kongresszus tagjai követelik, hogy az írásszabadsággal való visszaélés megállapításának joga és a vele visszaélők megbüntetésének joga pusztán a szövetségi és állami törvényhozó és bírósági szervek illetékessége legyen az alkotmány biztosította szabadságjogok alapján, mégpedig úgy, ahogy e jogokat az Egyesült Államok Legfelső Bírósága értelmezi... — világosan kitűnik, hogy nemcsak „vallási és hazafias egyesületek túlkapásaira utal, hanem bizony helyi rendőrfőnökök és egyéb potentások önkényére is. (Csak nemrégiben zúdult föl az amerikai közvélemény egy detroit-i rendőrtanácsos végzése ellen, aki John O'Hara díjat nyert „Ten Not Frederick” című regényét kitiltotta a város valamennyi könyvkereskedéséből és könyvtárából. Mert ha rendőrfőnökök kénye-kedvére van bízva irodalmi művek értékének és hatásának elbírálása, akkor talán speciális irodalmi képzésben kellene részesíteni a rendőrséget — gúnyolódta a lapok.) Az a bizonyos utalás „vallási és hazafias egyesületek” túlkapásaira voltaképpen csak az önkényes hatósági szabadságkorlátozások előkészítőire, mozgatóira vonatkozik. Ilyen minden jót és rosszat szuverénul megítélő testület például maga az amerikai katolikus egyház, amely egész nagy politikai és gazdasági befolyását fölhasználja a szabad szellemiség korlátozására, de kivüle egy egész sereg mindenféle helyi erkölcsvédő, vallásvédő, nemzetitérzészvédő, kereszténységvédő és sok egyébvédő egyesület.

Talán legnagyobb hatást az az ember érte el a kongresszuson felszólalásával, aki saját tapasztalataiból beszélhetett a cenzúra veszélyéről, Arthur Miller drámáiról. Különös időszerűséget adott felszólalásának az, amit a kongresszus minden részvevője tudott, hogy pár nap múlva meg kell jelennie a washingtoni bíróság előtt, hogy feleljen „régibűneirért” és az amerikai kongresszus semmibevétele miatt. (Azért ugyanis, hogy 1940-ben és 1947-ben kommunizmussal rokonszenvező emberek társaságában járt, másrészt, hogy az Amerika-ellenes tevékenységet kivizsgáló bizottság

előtt megtagadta a feleletet összesen 200 fölött kérdés közül kettőre. Ezeknek egyike az volt, hogy 1947-ben kik vettek részt azon az íróösszejövetelel, amelyről maga beismerte, hogy jelen volt, másik pedig, hogy az összejövetelel elnöke egy Usseau nevű kommunista forgatókönyvíró volt-e. Miller minden sajátmagára vonatkozó kérdésre nyíltan s a bizottság teljes megalégedésére megfelelt, beismerte, hogy közel állt ezekhez az írókhoz és találkozgatott velük, de erre a két kérdésre lelkiismereti okokból megtagadta a választ.)

Miller szavai igen mély hatást tettek a kongresszus tagjaira: — Meg vagyok győződve arról, — mondta —, hogy ha mi tényleg hajtunk az előtt, hogy a magasabb politikai érdekek a legnagyobb szentség és minden egyebet föl kell áldozni nekik, akkor nemcsak mint írók, hanem mint polgárok is lemondunk függetlenségünkéről. Véleményem szerint a jelenlegi helyzetet mi tettük lehetővé hallgatásunkkal; hallgatásunk segítette elő azt, hogy az állam mindnyájunk fölött álló hatalommá nőtt, már pedig nem lehet az, a művészet és maguknak az embereknek megcsonkítása nélkül... Az írott szó hivatása nem az, hogy a magasabb érdekek politikája előtt tényleg hajtsanak, hanem hogy védje az igazságot, mert nélkülül romlásba rohanunk. Ezt a hivatását az írott szónak nem lehet pillanatnyi érdekek miatt félrelökni...

Nem magán a kongresszuson történt, de idetartozik az is, amit John Steinbeck írt, — már a kongresszus után — az Esquire nevű folyóiratban Miller esetével kapcsolatban. Közvetlenül Miller ügyének tárgyalása előtt írott cikkében magát a tárgyalást így jellemezte: „... a legerőszakosabb és legszörnyűbb választ, amely előtt valaha egy nép és egy kormány állott.” Az, ami Millerrel történt, — mondja továbbá Steinbeck —, minden íróval megtörténhet, megtörténhet velem is. Miller helyzetébe képzelve magát megállapítja, hogy elárulni társainak nevét, nemcsak nem becsületes dolog, hanem erkölcstelen is. A bizottság tehát az állítólagos közjó nevében erkölcstelen dolgot követel. Ebben a helyzetben, ha az illető beadja a derekát, megsérti az emberi magatartás egyik legalapvetőbb törvényét; ha pedig megtagadja, a kongresszus semmibevétele vádjával elítélik.

— Mit válasszak? — teszi fel a kérdést Steinbeck Miller helyzetébe képzelve magát. — Bármire határozom el magam, rosszul járok... Attól az embertől, aki nem becsületes barátai iránt, azt sem lehet várni, hogy hű legyen népe és hazája iránt... De éppen ilyen két rossz között áll a kongresszus is, mert a törvénynek, hogy fennmaradjon, erkölcösnek kell lennie. Törvénytiszteletet csak akkor lehet követelni, ha a törvény tiszteltreméltó.

Ime, ezért vált az amerikai írószövetség kongresszusának nyilatkozata általános irodalmi és művészeti kérdések nyugodt taglalása helyett éberszű, közvéleményt föllármázó vészkiáltássá, tiltakozó szavá az amerikai szellemi életet gúzsakötő önkény ellen, a gondolat, szó és írás szabadságának manifestumává.